

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

«ЗАТВЕРДЖЕНО»
на засіданні групи забезпечення
спеціальності
від « 7 » 10 2021 року
Протокол № 2
Голова групи Чугай А.В.

«УЗГОДЖЕНО»
Декан природоохоронного факультету
Чугай А.В.

СИЛЛАБУС

навчальної дисципліни
«ЗАПОВІДНА СПРАВА»
(назва навчальної дисципліни)

101 «Екологія»
(шифр та назва спеціальності)

«Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване
природокористування»
КПК - «Екологічний контроль та аудит»

(назва освітньої програми)

бакалавр
(рівень вищої освіти)

денна
(форма навчання)

III 5 5/150 залік
(рік навчання) (семестр навчання) (кількість кредитів ЄКТС/години) (форма контролю)

Екологічного права і контролю. Сайт <http://dpt10s.odku.edu.ua/>
(кафедра)

Одеса, 2021 р.

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

<p>Мета</p>	<p>Ознайомлення студентів з проблемою охорони та відтворення природних екосистем шляхом створення та розширення природно-заповідного фонду (ПЗФ), державною політикою в галузі розвитку заповідної справи та основними напрямками цього розвитку, класифікацією природоохоронних територій на Україні, основними принципами збереження біологічного різноманіття та збереження генофонду та ценофонду, правовими основами організації, охорони, ефективного використання ПЗФ України, відтворення його природних комплексів та об'єктів, розбудови екологічної мережі.</p>
<p>Компетентність</p>	<p>K24. Здатність обґрунтовувати необхідність та розробляти заходи, спрямовані на збереження ландшафтно-біологічного різноманіття та формування екологічної мережі.</p>
<p>Результат навчання</p>	<p>R241 – вибирати оптимальну стратегію проведення громадських слухань щодо проблем та формування територій природно-заповідного фонду та екологічної мережі</p>
<p>Базові знання</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. основні напрямки державної політики в галузі розвитку заповідної справи; 2. класифікація ПЗФ і особливості окремих його категорій; законодавчі основи формування та функціонування ПЗФ; 3. порядок створення та оголошення об'єктів ПЗФ; 4. правові основи ведення державного кадастру ПЗФ; 5. Положення про природно-заповідні об'єкти та охоронних зобов'язань; 6. структуру та особливості Червоної та Зеленої книг України; 7. режим територій та об'єктів ПЗФ: статус, структура, вимоги щодо охорони; 8. принципи управління територіями та об'єктами ПЗФ; 9. механізми економічного забезпечення організації та функціонування ПЗФ; 10. відповідальність за порушення законодавства про ПЗФ; 11. правові засади формування національної екологічної мережі України
<p>Базові вміння</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вільно орієнтуватись у положеннях нормативно-правових документів щодо порядку затвердження та змісту Положення про території та об'єкти ПЗФ України, порядку оголошення водно-болотних угідь міжнародного значення, охоронних зобов'язань та охоронних знаків;

	2. Вільно орієнтуватись у положеннях Концепції збереження біологічного різноманіття, положеннях законодавства про Червону і Зелену книгу України, положеннях нормативно-правових документів щодо порядку встановлення лімітів на використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення, та видачі відповідних дозволів;
Базові навички	1. Формувати клопотання щодо створення територій та об'єктів ПЗФ; 2. скласти охоронне зобов'язання; 3. розраховувати збитки, викликані порушенням природоохоронного законодавства у межах територій ПЗФ; 4. отримання професійних знань в сфері організації та функціонування ПЗФ України
Пов'язані силлабуси	-
Попередня дисципліна	Д 13. Загальна екологія (та неоекологія)
Наступна дисципліна	
Кількість годин	лекції: 30 год.; практичні заняття: 15 год.; курсова робота 20 самостійна робота студентів: 105 год.

2. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

2.1. Лекційні модулі

Код	Назва модуля та тем	Кількість годин	
		аудиторні	СРС
ЗМ-Л1	Науково-теоретичні та правові засади заповідної справи		
	Тема 1. Історія розвитку заповідної справи в Україні.	4	1
	Тема 2. Класифікація та режим територій та об'єктів ПЗФ.	4	1
	Тема 3. Порядок створення і оголошення об'єктів ПЗФ.	4	1
	Тема 4. Правові засади організації та функціонування ПЗФ України.	3	0,75
ЗМ-Л2	Організація заповідної справи в Україні. Сучасна мережа ПЗФ України		
	Тема 1. Проблеми відтворення природних екосистем. Сучасна мережа та перспективи розвитку ПЗФ України.	3	0,75
	Тема 2. Проблеми та шляхи збереження біорозмаїття	4	1
	Юридична база охорони біорозмаїття України		
	Тема 3. Природні комплекси України, їх представленість в ПЗФ. Законодавство про Червону та Зелену книгу України.	4	1
	Тема 4. Міжнародне співробітництво в галузі заповідної справи.	4	1
	Разом:	30	7,5

Консультації: Бургаз О.А., згідно з графіком консультацій, затвердженого на засіданні кафедри.

2.2. Практичні модулі

Код	Назва модуля та тем	Кількість годин	
		аудиторні	СРС
ЗМ-П1	•Тема 1. Сучасна мережа ПЗФ України. Резервування для наступного заповідання цінних природних територій	1,5	2
	•Тема 2. Про розробку Положень про території та об'єкти ПЗФ України, охоронні зобов'язання та охоронні знаки	1,5	2
	•Тема 3. Визначення ВБУ загальнодержавного (міжнародного) значення. Рамсарська Конвенція	1,5	1
	•Тема 4. Концепція збереження біологічного		

	різноманіття	1,5	1
	•Тема 5. Законодавство про Червону і Зелену книгу України	1,5	1
	•Тема 6. Про порядок встановлення лімітів на використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення	1,5	2
	•Тема 7. Про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення	1,5	1
	•Тема 8. Обчислювання розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів ПЗФ України	1,5	2
	•Тема 9. Про порядок видачі дозволів на добування (збирання) видів тварин і рослин, занесених до “Червоної” книги України	1,5	1
	•Тема 10. Про розміри компенсації за добування (збирання) та шкоду, заподіяну видам тварин і рослин, занесеним до “Червоної” книги України	1,5	1
ЗМ-ІЗ	Курсова робота		20
	Разом:	15	34

Консультації: Кур'янова С.О., згідно з графіком консультацій, затвердженого на засіданні кафедри.

2.3. Самостійна робота студента та контрольні заходи

Код модуля	Завдання на СРС та контрольні заходи	Кількість годин	Строк проведення
ЗМ-Л1	• Підготовка до лекційних занять УО	3,75	2-7 тиждень
	• Вивчення певних тем лекційного модуля УО	20	3-4 тиждень
	• Виконання модульної тестової контрольної роботи КР1 (обов'язковий)	5	7 тиждень
ЗМ-Л2	• Підготовка до лекційних занять УО	3,75	8-15 тиждень
	• Вивчення певних тем лекційного модуля УО	20,5	9-12 тиждень
	• Виконання модульної тестової контрольної роботи КР2 (обов'язковий)	5	15 тиждень
ЗМ-П1	• Підготовка до усного опитування під час практичних занять (обов'язкова), оцінка 50 балів	22	2-15 тиждень
ЗМ-ІЗ	• Написання курсової роботи	20	7-15 тиждень

	(обов'язковий, оцінка 50 балів)		
	Підготовка до заліку	5	
	Разом:	105	

2.3.1. Методика проведення та оцінювання контрольного заходу для ЗМ-Л1, ЗМ-Л2.

За дисципліною “Заповідна справа” передбачено проведення навчальних занять у вигляді лекцій та практичних занять.

Увесь програмний курс лекційних занять розбито на 2 теоретичні модулі. Оцінка засвоєння студентами знань та вмінь по дисципліні “Заповідна справа” складається із оцінок, отриманих студентами по окремих модулях.

Формою контролю засвоєння лекційної частини є контрольні роботи, які містять 10 питань за темами лекційних змістовних модулів. Максимальна оцінка за кожний модуль з теоретичного курсу складає 20 балів, крім того передбачається додатково отримання балів студентом за присутність на лекційних заняттях та надання вірної відповіді на запитання по матеріалу попередньої лекції – 10 балів (таким чином - загальна 50 балів).

2.3.2. Методика проведення та оцінювання контрольного заходу для ЗМ-П1.

Практична частина курсу дисципліни “Заповідна справа” має на меті закріплення ключових теоретичних знань та отримання навичок щодо вміння вільно орієнтуватись: у положеннях нормативно-правових документів щодо порядку затвердження та змісту Положення про території та об'єкти ПЗФ України, порядку оголошення водно-болотних угідь міжнародного значення, охоронних зобов'язань та охоронних знаків; у положеннях нормативно-правових документів щодо порядку затвердження та змісту Положення про території та об'єкти ПЗФ України, порядку оголошення водно-болотних угідь міжнародного значення, охоронних зобов'язань та охоронних знаків; у положеннях Концепції збереження біологічного різноманіття, положеннях законодавства про Червону і Зелену книгу України, положеннях нормативно-правових документів щодо порядку встановлення лімітів на використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення, та видачі відповідних дозволів; вміннях складати охоронне зобов'язання; розраховувати збитки, викликані порушенням природоохоронного законодавства у межах територій ПЗФ; розраховувати розміри компенсації за добування (збирання) та шкоду, заподіяну видам тварин та рослин, занесеним до Червоної книги України тощо.

Надані на практичних роботах завдання студенти виконують отримуючи консультації викладачів, а також самостійно у часи самостійної роботи.

Результати виконаного завдання повинні захищатися студентом індивідуально у вигляді усного опитування.

Практична частина дисципліни складається з 1 модуля. Модуль складається з 7 практичних занять по 10 темам. За темами 1-7,9 проводиться усне опитування,

зокрема і за кожною темою за це нараховується 5 балів. За темами 8 і 10 проводиться розрахунок – на кожний нараховується 5 балів. Отже загальна оцінка за практичну частину курсу дисципліни складає 50 балів.

2.3.3. Методика виконання та оцінювання контрольного заходу для ЗМ-ІЗ .

Видом індивідуального завдання за ЗМ-ІЗ для студентів денної форми навчання є підготовка курсової роботи за окремою темою згідно встановлених вимог до таких видів робіт.

Варіант початкової інформації для виконання курсової роботи студент обирає згідно двох останніх цифр номеру особистої залікової книжки, якщо останні цифри більш 52, то віднімаємо 50.

Теми курсових робіт:

1. Основні об'єкти ПЗФ України: біосферний заповідник “Асканія-Нова”.
2. Основні об'єкти ПЗФ України: Чорноморський біосферний заповідник.
3. Основні об'єкти ПЗФ України: Карпатський біосферний заповідник.
4. Основні об'єкти ПЗФ України: Дунайський біосферний заповідник.
5. Основні об'єкти ПЗФ України: Канівський природний заповідник.
6. Основні об'єкти ПЗФ України: Кримський природний заповідник.
7. Основні об'єкти ПЗФ України: Український степний природний заповідник.
8. Основні об'єкти ПЗФ України: Луганський природний заповідник.
9. Основні об'єкти ПЗФ України: Поліський природний заповідник.
10. Основні об'єкти ПЗФ України: природний заповідник “Мис Мартьян”.
11. Основні об'єкти ПЗФ України: Ялтинський горно-лісний природний заповідник.
12. Основні об'єкти ПЗФ України: Карадазький природний заповідник.
13. Основні об'єкти ПЗФ України: природний заповідник “Розточчя”.
14. Основні об'єкти ПЗФ України: Дніпровсько-Орильський природний заповідник.
15. Основні об'єкти ПЗФ України: природний заповідник “Медобори”.
16. Основні об'єкти ПЗФ України: природний заповідник “Сланецький степ”.
17. Основні об'єкти ПЗФ України: природний заповідник “Горгани”.
18. Основні об'єкти ПЗФ України: природний заповідник “Древлянський”.
19. Основні об'єкти ПЗФ України: природний заповідник “Михайлівська цілина”.
20. Основні об'єкти ПЗФ України: Карпатський національний природний парк.
21. Основні об'єкти ПЗФ України: Шацький національний природний парк.
22. Основні об'єкти ПЗФ України: національний природний парк “Синевір”.
23. Основні об'єкти ПЗФ України: Азово-Сивашський національний природний парк.
24. Основні об'єкти ПЗФ України: національний природний парк «Вижницький».
25. Основні об'єкти ПЗФ України: національний природний парк “Подільські Товтри”.
26. Основні об'єкти ПЗФ України: національний природний парк “Святі Гори”.

27. Основні об'єкти ПЗФ України: Нижньодністровський національний природний парк.
28. Основні об'єкти ПЗФ України: національний природний парк "Тузлівські лимани".
29. Основні об'єкти ПЗФ України: національний природний парк "Олешківські піски".
30. Основні об'єкти ПЗФ України: Ківецівський національний природний парк "Уманська пуща".
31. Основні об'єкти ПЗФ України: Приазовський національний природний парк .
32. Основні об'єкти ПЗФ України: національний природний парк "Нижньосульський".
33. Основні об'єкти ПЗФ України: національний природний парк "Північне Поділля".
34. Основні об'єкти ПЗФ України: національний природний парк "Дністровський каньйон".
35. Основні об'єкти ПЗФ України: національний природний парк "Хотинський".
36. Основні об'єкти ПЗФ України: національний природний парк "Верховинський".
37. Основні об'єкти ПЗФ України: національний природний парк "Синьогора".
38. Основні об'єкти ПЗФ України: національний природний парк "Кармелюкові Поділля".
39. Основні об'єкти ПЗФ України: національний природний парк "Білобережжя Святослава".
40. Основні об'єкти ПЗФ України: національний природний парк "Кременецькі гори".
41. Основні об'єкти ПЗФ України: національний природний парк "Черемоський".
42. Основні об'єкти ПЗФ України: національний природний парк "Чарівна гавань".
43. Основні об'єкти ПЗФ України: національний природний парк "Слобожанський".
44. Основні об'єкти ПЗФ України: національний природний парк "Сіверсько-Донецький".
45. Основні об'єкти ПЗФ України: національний природний парк "Залісся".
46. Основні об'єкти ПЗФ України: національний природний парк "Кременецькі гори".
47. Основні об'єкти ПЗФ України: національний природний парк "Джарилгацький".
48. Основні об'єкти ПЗФ України: національний природний парк "Дермансько-Острозький".
49. Основні об'єкти ПЗФ України: національний природний парк "Дворічанський".
50. Основні об'єкти ПЗФ України: національний природний парк "Пирятинський".
51. Основні об'єкти ПЗФ України: національний природний парк "Білозерський".

52. Основні об'єкти ПЗФ України: національний природний парк "Зачарований край".

Термін виконання курсової роботи на протязі семестру, у якому викладається дисципліна. Надання оформленого проекту на перевірку здійснюється на 14-тому тижні навчання. Захист проводиться на протязі 15 тижня навчання.

Індивідуальне завдання у вигляді курсової роботи максимально оцінюється у 50 балів.

Надана електронна версія підготовленого реферату проходить процедуру обов'язкової перевірки на оригінальність із встановленням частки оригінального тексту. Показник оригінальності роботи не повинен бути меншим 40 % згідно з п. 2.3 Тимчасового положення про заходи щодо недопущення академічного плагіату в ОДЕКУ.

До загального балу оцінювання входить:

- відповідність оформлення курсової роботи встановленим вимогам - 5 балів;
- повнота розкриття теми курсової роботи - 20 балів;
- захист курсової роботи - 25 балів.

Захист проводиться комісією, яку назначає завідувач кафедри. Комісія оцінює захист та виставляє загальну оцінку в інтегральну відомість успішності за курсову роботу.

Максимальна кількість балів за дисципліну становить 150 балів – 50 балів теоретична частина, 100 балів практична частина (50 балів практична + 50 балів індивідуальне завдання – курсова робота).

Форма підсумкового контролю є залік. Залікова контрольна робота проводиться за розкладом за тестами оцінки знань базової компоненти дисципліни.

Студент вважається допущеним до підсумкового семестрового контролю з дисципліни, якщо він виконав усі види робіт, означені вище і набрав за модульною системою суму балів не менше 50 % від максимально можливої за теоретичну (не менше 20 балів) та не менше 50 % від максимально можливої за практичну частину дисципліни (не менше 25 балів), обов'язково виконав і захистив курсову роботу (не менше 25 балів).

Залікова контрольна робота складена за варіантами. Кожний варіант містить 20 тестових запитань з базової компоненти теоретичної частини дисципліни. Кожна правильна відповідь на тестове завдання оцінюється у 1 балі. Максимальна оцінка за залікову контрольну роботу складає 20 балів (100 %).

3. РЕКОМЕНДАЦІ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

3.1. Модуль ЗМ-Л1 «Науково-теоретичні та правові засади заповідної справи».

3.1.1. Повчання

Тема 1. Історія розвитку заповідної справи в Україні.

При вивченні теми звернути особливу увагу на такі питання: історична періодизація розвитку заповідної справи в Україні; Перші заповідники на Україні; Видатні вчені заповідної справи; Типи заповідних територій; Стратегія заповідання; Розвиток заповідної справи за радянських часів; Стан заповідної справи у 90-ті роки ХХ ст. Література [2, 6, 7].

Тема 2. Класифікація та режим територій та об'єктів ПЗФ

При вивченні теми звернути особливу увагу на такі питання: Категорії та типи об'єктів ПЗФ; Природні заповідники; Біосферні заповідники; Національні природні парки; Регіональні ландшафтні парки; Заповідні урочища та ін.; Штучно створенні території і об'єкти ПЗФ. Література [3, 9, 12].

Тема 3. Порядок створення і оголошення об'єктів ПЗФ

При вивченні теми звернути особливу увагу на такі питання: Підготовка та подання клопотань про створення чи оголошення територій та об'єктів ПЗФ; Порядок створення і оголошення територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного та місцевого значення; Охоронне зобов'язання; Процедура резервування територій; Державний кадастр. Література [3, 12, 23, 24, 25].

Тема 4. Правові засади організації та функціонування ПЗФ України

При вивченні теми звернути особливу увагу на такі питання: Нормативно-правова база., Форми власності на території ПЗФ; використання територій та об'єктів ПЗФ; управління територіями та об'єктами ПЗФ; організація науково-дослідної роботи в межах ПЗФ; економічне забезпечення організації і функціонування природно-заповідного фонду; охорона територій ПЗФ та контроль за додержанням їх режиму, відповідальність за порушення законодавства. Література [1, 3, 10, 12].

3.1.2. Питання для самоперевірки¹

Тема 1. Історія розвитку заповідної справи в Україні.

1. *Які історичні етапи розвитку заповідної справи?*
2. *Сутність дореволюційного періоду розвитку заповідної справи.*
3. Видатні вчені в дореволюційний період розвитку заповідної справи.
4. *Сутність «радянського» періоду розвитку заповідної справи.*

¹ Курсивом виділені питання для самоперевірки базових результатів навчання (знань, вмінь, навичок)

5. Видатні вчені «радянського» періоду розвитку заповідної справи.
6. Сутність змін в формуванні підходів до заповідання цінних природних територій та об'єктів в різні історичні періоди розвитку заповідної справи.

Тема 2. Класифікація та режим територій та об'єктів ПЗФ.

1. *Які категорії територій та об'єктів ПЗФ встановлені законодавством України (перелічити)?*
2. *Які категорії територій та об'єктів ПЗФ мають природне походження (перелічити)?*
3. *Які категорії територій та об'єктів ПЗФ є штучно створеними (перелічити)?*
4. *Статус та завдання природних заповідників.*
5. *Вимоги щодо охорони природних комплексів та об'єктів природних заповідники.*
6. *Статус та завдання біосферних заповідників.*
7. *Структура території та особливості управління біосферними заповідниками.*
8. *Статус та завдання національних природних парків.*
9. *Структура території та вимоги щодо охорони природних комплексів та об'єктів національних природних парків.*
10. *Статус та завдання регіональних ландшафтних парків.*
11. *Статус та завдання заповідних урочищ, заказників та пам'яток природи.*
12. *Статус та завдання ботанічних садів.*
13. *Структура території та вимоги щодо режиму ботанічних садів.*
14. *Статус та завдання дендрологічних парків.*
15. *Статус і завдання зоологічних парків.*
16. *Структура території та вимоги щодо режиму зоологічних парків.*
17. *Статус і завдання парків-пам'яток садово-паркового мистецтва.*
18. *Критерії значимості природних територій для їх віднесення до територій та об'єктів ПЗФ.*

Тема 3. Порядок створення і оголошення об'єктів ПЗФ

1. *Зміст клопотання про створення чи оголошення територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного та місцевого значення.*
2. *Порядок створення і оголошення територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення.*
3. *Порядок створення і оголошення територій та об'єктів ПЗФ місцевого значення.*
4. *Завдання резервування цінних природних територій з метою наступного створення нових територій та об'єктів ПЗФ.*
5. *Які види діяльності забороняються на територіях, що резервуються з метою подальшого заповідання?*

6. Що таке охоронне зобов'язання, ким та з якою метою воно складається?

Тема 4. Правові засади організації та функціонування ПЗФ України.

1. *Форми власності на території та об'єкти ПЗФ в залежності від їх категорії та статусу.*
2. *Управління в галузі організації, охорони територій та об'єктів ПЗФ.*
3. *Основні економічні засоби забезпечення організації і функціонування ПЗФ.*
4. *Принципи науково-дослідної роботи на територіях та об'єктах ПЗФ.*
5. Правові засади організації охорони територій та об'єктів ПЗФ та контролю за додержанням їх режиму.
6. *Що таке державний кадастр територій та об'єктів ПЗФ, для чого він призначений?*
7. Порядок ведення державного кадастру територій та об'єктів ПЗФ.
8. *Відповідальність за порушення законодавства про ПЗФ?*

3.2. Модуль ЗМ-Л2 «Організація заповідної справи в Україні. Сучасна мережа ПЗФ України».

3.2.1. Повчання

Тема 1. Проблеми відтворення природних екосистем. Сучасна мережа та перспективи розвитку ПЗФ України.

При вивченні теми звернути особливу увагу на такі питання: Інтенсифікація антропогенного впливу на природні екосистеми; Сучасний стан природного середовища і основні тенденції його зміни; Проблеми відтворення природних екосистем; Сучасна мережа та перспективи розвитку ПЗФ в Україні; Правові засади формування екологічної мережі України; Література [9,10,13, 14,32,36,39].

Тема 2. Проблеми та шляхи збереження біорозмаїття Юридична база охорони біорозмаїття України

При вивченні теми звернути особливу увагу на такі питання: Сучасні концепції збереження біорозмаїття; ВБУ, їх роль у збереженні біорозмаїття; порядок надання статусу ВБУ; Особливості мережі заповідання для різних фізико-географічних умов. Література [9,10,34,35,36].

Тема 3. Природні комплекси України, їх представленість в ПЗФ. Законодавство про Червону та Зелену книгу України.

При вивченні теми звернути особливу увагу на такі питання: Основні природно-ландшафтні комплекси України та їх представленість в ПЗФ; Правові засади збереження рослинного і тваринного світу; Особливості спеціального використання об'єктів тваринного і рослинного світу на територіях ПЗФ та занесених до Червоної книги України; Закон України про Червону книгу України.

Європейський Червоний список; Положення про Зелену книгу України. Література [4,10,16,17, 18,40].

Тема 4. Міжнародне співробітництво в галузі заповідної справи

При вивченні теми звернути особливу увагу на такі питання: Участь України в природоохоронних конвенціях; Роль міжнародних та вітчизняних громадських організацій у розвитку заповідної справи в Україні; Проекти міжнародних фондів по відтворенню природних комплексів в Україні. Література [8,11,41,42].

3.2.2. Питання для самоперевірки²

Тема 1. Проблеми відтворення природних екосистем. Сучасна мережа та перспективи розвитку ПЗФ України.

1. *Основні чинники інтенсифікації антропогенного впливу на природні екосистеми?*
2. *Структура та склад сучасного ПЗФ України?*
3. *Законодавче регулювання питань розбудови та функціонування екологічної мережі. Що таке екологічна мережа?*
4. *Структурні елементи екологічної мережі та їх складові?*
5. *Управління в сфері формування, збереження та використання екологічної мережі?*
6. *Сучасний стан розбудови екологічної мережі України?*

Тема 2. Проблеми та шляхи збереження біорозмаїття Юридична база охорони біорозмаїття України.

1. *Існуючі проблеми відтворення природних екосистем.*
2. *Основні перспективи розвитку ПЗФ в Україні з урахуванням світового досвіду.*
3. *Нормативно-правова база охорони біологічного різноманіття України.*
4. *Мета Концепції збереження біологічного різноманіття України.*
5. *Засоби реалізації та основні напрями діяльності у сфері збереження біологічного різноманіття.*
6. *Якими міжнародними нормативно-правовими актами регулюються питання збереження біологічного різноманіття?*
7. *Поняття ВБУ, та особливості їх значимості для збереження біологічного різноманіття.*
8. *Порядок оголошення територій ВБУ загальнодержавного значення.*
9. *Режим охорони і користування природними ресурсами на територіях водно-болотних угідь загальнодержавного значення.*

² Курсивом виділені питання для самоперевірки базових результатів навчання (знань, вмінь, навичок)

Тема 3. Природні комплекси України, їх представленість в ПЗФ. Законодавство про Червону та Зелену книгу України.

1. Вплив фізико-географічних умов на особливості заповідання.
2. Представленість основних природно-ландшафтних комплексів в складі ПЗФ України.
3. *Правове регулювання охорони рослинного світу. Основні положення Закону України «Про рослинний світ».*
4. *Правове регулювання охорони тваринного світу. Основні положення Закону України «Про рослинний світ».*
5. *Порядок встановлення лімітів та видачі дозволів на використання природних ресурсів в межах територій і об'єктів ПЗФ.*
6. *Основні положення законодавства про Червону книгу України.*
7. *Які існують категорії видів рослинного та тваринного світу, що заносяться до Червоної книги?*
8. *Особливості Європейського Червоного списку.*
9. *Основні положення законодавства про Зелену книгу України.*
10. *Які існують угруповання рослин, що заносяться до Зеленої книги?*

Тема 4. Міжнародне співробітництво в галузі заповідної справи

1. *Функції та принципи міжнародного права з питань збереження біологічного різноманіття та функціонування охоронюваних територій.*
2. *Основні міжнародні природоохоронні конвенції та стратегії.*
3. *Участь міжнародних організацій в правовому регулюванні питань збереження біологічного різноманіття та функціонування охоронюваних територій.*
4. *Участь вітчизняних організацій в справі розвитку заповідної справи в Україні.*
5. *Основні проекти міжнародних фондів по відтворенню природних комплексів в Україні.*

3.3. Питання до практичних занять

3.3.1 Модуль ЗМ-П1

Тема 1. Сучасна мережа ПЗФ України. Резервування для наступного заповідання цінних природних територій.

- 1). Сучасний стан ПЗФ України?
- 2). Характеристика основних територій ПЗФ загальнодержавного значення.
- 3). Нормативно-правова підстава здійснення процедури резервування?
- 4). З якою метою здійснюється резервування цінних природних територій?
- 5). Види господарської діяльності, що заборонені на територіях, які резервуються?

Література [2, 9, 12, 23]

Тема 2. Про розробку Положень про території та об'єкти ПЗФ України, охоронні зобов'язання та охоронні знаки.

- 1). Порядок розробки положень території та об'єкти ПЗФ України, їх зміст?
 - 2). Нормативно-правова підстава оформлення охоронного зобов'язання, його зміст?
 - 3). Охоронні знаки, порядок їх встановлення, види охоронних знаків.
- Література [9, 12, 24, 25, 37]

Тема 3. ВБУ загальнодержавного (міжнародного) значення. Рамсарська Конвенція.

- 1). Основні положення Рамсарської конвенції.
 - 2). Правова підстава надання статусу ВБУ міжнародного значення. Критерії віднесення ВБУ до категорії міжнародних?
 - 3). Перелік ВБУ міжнародного значення, та кандидатів до включення у Рамсарський перелік в Україні?
- Література [8, 10, 20, 35]

Тема 4. Концепція збереження біологічного різноманіття.

- 1). Сучасний стан збереження біорізноманіття в Україні. Правова підстава затвердження Концепції збереження біологічного різноманіття.
 - 2). Мета та об'єкти Концепції?
 - 3). Основні напрямки реалізації положень Концепції збереження біологічного різноманіття?
- Література [10, 19, 34]

Тема 5. Законодавство про Червону і Зелену книгу України.

- 1). Історія Червоної книги України.
 - 2). Законодавство про Червону книгу, порядок ведення Червоної книги?
 - 3). Схожість та відмінність підходів до формування Червоної книги України та міжнародного списку МСОП?
 - 4). Основні положення законодавства про Зелену книгу України?
 - 5). Порядок ведення Зеленої книги України?
- Література [8, 10, 15, 18, 40]

Тема 6. Про порядок встановлення лімітів на використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення.

- 1). Нормативно-правова підстава застосування порядку встановлення лімітів на використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення.
 - 2). Порядок підготовки та подання матеріалів щодо встановлення лімітів?
 - 3). Особливості встановлення лімітів для основних видів використання природних ресурсів?
 - 4). Порядок звітування щодо використання природних ресурсів відповідно до затверджених лімітів?
- Література [3, 8, 26, 42]

Тема 7. Про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення.

1). Порядок надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення.

2). Перелік документів, що подаються державному адміністратору на отримання дозволу, зміст заяви для отримання дозволу?

3). Перелік підстав для відмови у наданні дозволу на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення?

Література [3, 8, 27, 42]

Тема 8. Обчислювання розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів ПЗФ України.

1). Для яких видів порушень встановлені такси для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної природним комплексам територій та об'єктів ПЗФ юридичними і фізичними особами?

2). Що є незаконною рубкою деревних видів рослин і таких, що мають здерев'яніле стебло?

3). Що є незаконним добуванням (знищенням) тварин?

4). Що є незаконним використанням (знищенням або пошкодженням) трав'яного покриву в результаті сінокосіння та випасання худоби?

5). Що є незаконним збором (або знищенням) рослин?

Література [3, 12, 21]

Тема 9. Про порядок видачі дозволів на добування (збирання) видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України.

1). Нормативно-правова підстава застосування порядку видачі дозволів на добування (збирання) видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України.

2). Порядок видачі дозволів на добування (збирання) тварин і рослин, занесених до Червоної книги України?

3). Порядок дії дозволів на добування (збирання) тварин і рослин, занесених до Червоної книги України?

4). Форма клопотання (заявки) на добування (збирання) видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України?

Література [3, 12, 28, 42]

Тема 10. Про розміри компенсації за добування (збирання) та шкоду, заподіяну видам тварин і рослин, занесеним до Червоної книги України.

1). За які порушення встановлені такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної видам тварин і рослин, занесених до Червоної книги України?

2). Хто є платниками компенсації за добування (збирання), видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України?

3. На які категорії поділяються тварини та рослини, занесені до Червоної Книги України?

Література [3, 8, 12, 22]

4. ПИТАННЯ ДО ЗАХОДІВ ПОТОЧНОГО, ПІДСУМКОВОГО ТА СЕМЕСТРОВОГО КОНТРОЛЮ

4.1. Тестові завдання до модульної контрольної роботи модуля ЗМ-Л1

№	Питання	Джерело	Стор./ Ст.
1.	Перелічити історичні етапи розвитку заповідної справи? Сутність дореволюційного періоду розвитку заповідної справи.	2	17
2.	Перелічити історичні етапи розвитку заповідної справи? Сутність «радянського» періоду розвитку заповідної справи.	2	20
3.	Які категорії територій та об'єктів ПЗФ встановлені законодавством України? Які категорії територій та об'єктів ПЗФ мають природне походження ?	12	3
4.	Які категорії територій та об'єктів ПЗФ встановлені законодавством України? Які категорії територій та об'єктів ПЗФ є штучно створеними?	12	3
5.	Статус та завдання природних заповідників. Вимоги щодо охорони природних комплексів та об'єктів природних заповідників.	12	15
6.	Статус та завдання біосферних заповідників. Структура території та особливості управління біосферними заповідниками.	12	17
7.	Статус та завдання національних природних парків. Структура території та вимоги щодо охорони природних комплексів та об'єктів національних природних парків.	12	20-21
8.	Статус та завдання регіональних ландшафтних парків. Статус та завдання заповідних урочищ, заказників та пам'яток природи.	12	23-27
9.	Статус і завдання зоологічних парків. Структура території та вимоги щодо режиму зоологічних парків.	12	35-36
10.	Статус та завдання дендрологічних парків. Статус і завдання парків-пам'яток садово-паркового мистецтва.	12	33,37
11.	Порядок створення і оголошення територій та об'єктів ПЗФ місцевого значення.	12	51-53
12.	Порядок створення і оголошення територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення.	12	51-53
13.	Завдання резервування цінних природних територій з метою наступного створення нових територій та об'єктів ПЗФ. Які види діяльності забороняються на територіях, що резервуються з метою подальшого заповідання?	23	ЗД*
14.	Форми власності на території та об'єкти ПЗФ в залежності від їх категорії та статусу.	23	ЗД*
15.	Принципи управління в галузі організації, охорони територій та об'єктів ПЗФ.	12	11-13
16.	Основні економічні засоби забезпечення організації і функціонування	12	44-49

	ПЗФ. Принципи науково-дослідної роботи на територіях та об'єктах ПЗФ.		
17.	Що таке державний кадастр територій та об'єктів ПЗФ, для чого він призначений? Порядок ведення державного кадастру територій та об'єктів ПЗФ.	25	ЗД*
18.	Відповідальність за порушення законодавства про ПЗФ (відповідно до Закону України "Про ПЗФ")?	12	64
19.	Статус та завдання ботанічних садів. Статус і завдання парків-пам'яток садово-паркового мистецтва.	12	31-32
20.	Перелічити історичні етапи розвитку заповідної справи? Сутність сучасного періоду розвитку заповідної справи.	2	23

ЗД* - законодавчий документ

4.2. Тестові завдання до модульної контрольної роботи модуля ЗМ-Л2

№	Питання	Джерело	Стор./ Ст.
1.	Основні чинники інтенсифікації антропогенного впливу на природні екосистеми.	10	38
2.	Структура та склад сучасного ПЗФ України.	14	2-3
3.	Структурні елементи екологічної мережі та їх складові.	14	3
4.	Нормативно-правова база охорони біологічного різноманіття України. Мета Концепції збереження біологічного різноманіття України.	19	ЗД*
5.	Нормативно-правова база охорони біологічного різноманіття України.	19	ЗД*
6.	Поняття ВБУ, та особливості їх значимості для збереження біологічного різноманіття.	20	ЗД*
7.	Порядок встановлення лімітів на використання природних ресурсів в межах територій і об'єктів ПЗФ	26	ЗД*
8.	Основні положення законодавства про Червону книгу України.	15	2-3
9.	Які існують категорії видів рослинного та тваринного світу, що заносяться до Червоної книги?	15	13
10.	Особливості Європейського Червоного списку (категорії видів рослинного та тваринного світу, занесені до Європейського Червоного списку).	39	44
11.	Основні положення законодавства про Зелену книгу України.	18	ЗД*
12.	Які існують угруповання рослин, що заносяться до Зеленої книги?	18	ЗД*
13.	Функції та принципи міжнародного права з питань збереження біологічного різноманіття та функціонування охоронюваних територій.	8	382
14.	Порядок видачі дозволів на використання природних ресурсів в межах територій і об'єктів ПЗФ	27	ЗД*
15.	Існуючі проблеми відтворення природних екосистем.	10	38
16.	Законодавче регулювання питань розбудови та функціонування екологічної мережі. Що таке екологічна мережа?	14	2
17.	Засоби реалізації та основні напрями діяльності у сфері збереження біологічного різноманіття.	19	ЗД*
18.	Основні міжнародні природоохоронні конвенції та стратегії.	8	382
19.	Правове регулювання охорони рослинного та тваринного світу.	16,17	
20.	Сучасний стан розбудови екологічної мережі України.	14	3

ЗД* - законодавчий документ

4.4. Тестові завдання до заліку

№	Питання	Джерело	Стор./ Ст.
1	Який статус мають біосферні заповідники?	12	17
2	Ведення Червоної книги України покладається на:	15	15
3	Які категорії природно-заповідного фонду мають державну форму власності на землю?	12	4
4	Який статус мають природні заповідники?	12	15
5	Рішення про створення територій чи об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення приймає	12	53
6	Об'єктами охорони Зеленої книги України являються	18	ЗД*
7	Правові відношення в області організації, охорони, використання природно-заповідного фонду регулюються Законом України	12	2
8	Який статус мають регіональні ландшафтні парки?	12	23
9	Порядок відведення земельної ділянки під територію або об'єкт природно-заповідного фонду визначає	12	53
10	Який документ містить обґрунтування для створення нової території або об'єкту природно-заповідного фонду	12	52
11	Національні природні парки є установами	12	20
12	В якому році Україна ратифікувала Конвенцію про збереження біологічного різноманіття	19	ЗД*
13	Дендрологічні парки створюються з метою збереження і вивчення	12	33
14	Які з територій природно-заповідного фонду мають природне походження	12	3
15	Рішення про надання території статусу території або об'єкта природно-заповідного фонду загальнодержавного значення приймає	12	53
16	Право проводити та координувати наукові дослідження у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду має	12	42
17	Скільки категорій територій та об'єктів природно-заповідного фонду визначено законодавством України?	12	3
18	Об'єкти Червоної книги України відносяться до природних ресурсів якого рівня значення?	15	5
19	Видання Червоної книги України здійснюється не рідше ніж один раз на	15	12
20	Заповідне урочище - це	12	29
21	Які території і об'єкти природно-заповідного фонду є складовими природних ядер Поліського широтного коридору екомережі?	13	2
22	Яку форму власності мають території зоологічних парків загальнодержавного значення?	12	35
23	На території регіональних ландшафтних парків з урахуванням їх цінностей та особливостей може проводитися їх зонування з урахуванням вимог, встановлених для яких територій?	12	24
24	Національна екологічна мережа України згідно Законодавства України має відповідати вимогам	13	1
25	Наукове забезпечення ведення Червоної книги України, підготовку пропозицій про занесення до Червоної книги України та про виключення з неї рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, організацію наукових досліджень, розроблення заходів щодо збереження і охорони таких видів здійснює?	15	15
26	Які землі не включаються до складових структурних елементів екомережі?	14	5
27	Ведення Зеленої книги України покладається на	18	ЗД*

28	Видання Зеленої книги України здійснюється не рідше ніж один раз на	18	ЗД*
29	Група об'єктів природно-заповідного фонду, яка передбачена для охорони різнотравно-типчаково-ковиливих степів це	13	2
30	Штучно створюваними територіями природно-заповідного фонду є	12	3
31	Ботанічні сади є установами	12	31
32	Категорії рослинних угруповань, що занесені до Зеленої Книги України?	18	ЗД*
33	Зоологічні парки є установами	12	35
34	Складовими структурних елементів екологічної мережі України є	13	4
35	Які види господарської діяльності забороняються на землях, що резервуються з метою подальшого включення до складу природно-заповідного фонду	23	ЗД*
36	Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва є	12	37
37	Рішення про резервування цінних природних комплексів з метою їх подальшого включення до складу природно-заповідного фонду	12	53
38	Пам'ятка природи це	12	27
39	Яке функціональне зонування визначається відповідно до диференційованого режиму щодо охорони, відтворення та використання територій національних природних парків	12	21
40	Яке функціональне зонування визначається відповідно до диференційованого режиму щодо охорони, відтворення та використання територій біосферних заповідників	12	18

ЗД* - законодавчий документ

5. ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Основна література:

1. **Заповідна справа в Україні** : навч. посіб. / ред. М. Д. Гродзинський, М. П. Стеценко ; М-во охорони навколишнього природного середовища України. — К. : Географіка, 2003. — 304 с.
2. Борейко В.Е.. Історія заповідної справи в Україні. 2-е вид., доп. - К: Київський еколого-культурний центр, 2002. – 272 с.
3. Збірник: Законодавство України про довкілля. Під ред. А.П. Гетьмана, М.В.Шульги. У 2-х томах. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2006, т.1–672 с., т.2 –674 с.

Додаткова література:

4. Андриенко Т.Л., Плюта П.Г. Социально-экологическая значимость природно-заповедных территорий Украины. – К.: Наукова думка, 1992. – 160 с.
5. Борейко В.Е.Словарь деятелей охраны природы. – К.: Киевский эколого-культурный центр, 2002. – 524 с.

6. Борейко В.Е. Этика и менеджмент заповедного дела. – К.: Киевский эколого-культурный центр, 2005. – 328 с.
7. Вологі луки. Посібник з управління та відновлення. Під ред. О.В. Дудкіна, О.М. Осадчої. – К.: 2005. – 128 с.
8. Збірник міжнародно-правових актів у сфері охорони довкілля. – 2-е вид., доп. – Львів: Норма, 2002. – 416 с.
9. Заповідники і національні природні парки України. Науково-популярне видання. Під ред. З. Городинської. – К.: «Вища школа», 1999. – 232 с.
10. Ричард Б. Примак. Основы сохранения биоразнообразия. Под ред. А.В. Смурова. – М.: Издательство НУМЦ, 2002, с.141
11. Європейське право навколишнього середовища. Навчальний посібник. Під ред. Микиєвича М.М., Андрусевича Н.І., Будякової Т.О. Львів, 2004 – 256 с.
12. Закон України "Про природно-заповідний фонд України" від 16.06.1992 р. № 2456-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>
13. Закон України «Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» від 21.09.2000 р. № 1989-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1989-14#Text>
14. Закон України «Про екологічну мережу України» від 24.06.2004 р. № 1864-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1864-15#Text>
15. Закон України “Про Червону книгу України» від 7.02.2002 р. № 3055-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3055-14#Text>
16. Закон України "Про тваринний світ" від 13.12.2001 р. № 2894-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text>
17. Закон України "Про рослинний світ" від 9.04.1999 р. № 591-ХІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14#Text>
18. Постанова КМУ «Про зелену книгу України» від 29.08.2002 р. № 1286. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1286-2002-%D0%BF#Text>
19. Постанова КМУ «Про Концепцію збереження біологічного різноманіття України» від 12.05.1997 №439. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/439-97-%D0%BF#Text>
20. Постанова КМУ «Про Порядок надання водно-болотним угіддям статусу водно-болотних угідь міжнародного значення» від 23.11.1995 № 935. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1287-2002-%D0%BF#Text>
21. Постанова КМУ «Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної природним комплексам територій та об'єктів природно-заповідного фонду юридичними і фізичними особами» від 21.04.1998 №521. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/521-98-%D0%BF#Text>
22. Постанова КМУ «Про встановлення розмірів компенсації за добування (збирання) та шкоду, заподіяну видам тварин і рослин, занесених до Червоної книги України» від 1.06.1993 №399. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/399-93-%D0%BF#Text>

23. Указ Президента України «Про резервування для наступного заповідання цінних природних територій» від 10.03.1994 р. №79/94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79/94#Text>
24. Наказ Головного управління національних природних парків і заповідної справи Мінприроди України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розробки Положень про території та об'єкти природно-заповідного фонду України» від 20.04.1999 № 11 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0309737-13#Text>
25. Наказ Мінприроди України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку створення та ведення державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду України» від 25.06.2004 № 250 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0298-05#Text>
26. Наказ Мінприроди України «Про затвердження Інструкції про порядок встановлення лімітів на використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення» від 24.01.2008 р. №27 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0117-08#Text>
27. Наказ Мінприроди України «Про затвердження Інструкції про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення» від 12.03.1993 р. №19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0013-93#Text>
28. Наказ Мінприроди України «Про затвердження Інструкції про порядок видачі дозволів на добування (збирання) видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, форм клопотання та бланків дозволів на таке добування» від 01.02.1993 р. №3 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0004-93#Text>
29. www.rada.gov.ua
30. www.uazakon.com
31. www.library-odeku.16mb.com

Додаткова література:

32. Андронов В.А., Варивода Є.О., Тітенко Г.В. Заповідна справа навчальний посібник. - Харків : НУЦЗУ, 2012. - 355 с.
33. Борейко В.Е. История заповедного дела на Украине. – К : Киевский эколого-культурный центр, 1995.
34. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття. Посібник – К., Авалон, 1998. – 52 с.
35. Водно-болотні угіддя України. Довідник / Під ред. Марушевського Г. Б., Жарук І. С. – К. : Чорноморська програма Ветландс Інтернешнл, 2006.
36. Збереження біорізноманіття і створення екомережі: Інформаційний довідник. / Г.Б. Марушевський, В.П. Мельничук, В.А. Костюшин/ – Київ: Wetlands International Black Sea Programme, 2008. – 168 с.

37. Попович С.Ю. Природно-заповідна справа: Навч. посіб./ С.Ю. Попович. - К. : Арістей, 2007. - 480 с.
38. **Природоохоронні території Української РСР** / Є. В. Качаловський, К. М. Ситник, О. К. Ющенко та ін. ; за ред. Д. І. Проценка. — К. : Урожай, 1983. — 176 с.
39. Ричард Б. Примак. Основы сохранения биоразнообразия. Под ред. А.В. Смурова. – М.: Издательство НУМЦ, 2002, 141 с.
40. Конвенція про охорону дикої флори і фауни і природних середовищ існування в Європі (Берн, Швейцарія, 1979 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_032#Text
41. Конвенція про біологічне різноманіття (Ріо-де-Жанейро, Бразилія, 1992 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030#Text
42. Охорона навколишнього природного середовища в Україні. 1994-1995 р. - К: 1997р.

Посилання на електронні ресурси ОДЕКУ:

1. Електронна бібліотека ОДЕКУ: www.library.odeku.16mb.com
2. Репозитарій ОДЕКУ: <http://eprints.library.odeku.edu.ua>